

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MAHALLIY BYUDJETLAR DAROMADLARINI BOSHQARISH MASALALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11399013>

Shoydaliyev Umid Eshquvat o'g'li

Termiz davlat universiteti,

“Moliya va moliyaviy texnologiyalar”

kafedrası o'qituvchisi (erkin tadqiqotchi)

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishda tartibga soluvchi daromadlar, hududlar daromadlarini oshirishda soliqlar va tushumlar, mahalliy byudjetning daromad bazalarini mustahkamlash yo'llari, mahalliy byudjetlarning solikli daromadlari bazalarini shakllantirish, mahalliy byudjetlarning daromad yo'nalishlarini belgilash, solikli daromadlarning turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash mexanizmlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *mahalliy byudjet, mahalliy byudjetni rejalashtirish, mahalliy soliqlar, daromad bazalari, daromad siyosati, davlat byudjeti, hududlar moliyasi, mahalliy boshqaruv organlari, byudjetlararo munosabatlar, yuridik shaxslar, jismoniy shaxslar, majburiy to'lovlar, soliq stavkalari, soliq tizimi, soliq siyosati, solikli daromadlar.*

O'zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarining shakllanishiga oid tub iqtisodiy islohotlar o'tkazilishi byudjet tizimi, jumladan, mahalliy byudjetlar ahamiyatini yanada oshiradi. Chunki hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligiga bog'liqdir.

Islohotlar chuqurlashishi bilan mahalliy byudjetlar tomonidan moliyalashtiriladigan chora-tadbirlar hajmi oshaveradi, shuningdek, ular ixtiyoriga qoladigan daromadlar ham kengayaveradi. Mahalliy byudjetlarning davlat byudjet siyosatidagi tutgan o'rni mahalliy byudjetlar daromadlarini tashkil etish hamda uning tarkibini belgilashda moliyaviy asos hisoblanadi.

Mahalliy byudjet - byudjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi. Mahalliy byudjetlar O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetida muhim tarkibiy qismni tashkil etadi va mahalliy hukumat organlarining faoliyat ko'rsatishlarida moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi.

Mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishda tartibga soluvchi daromadlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu munosabat bilan hozirgi paytda amaldagi tartibga muvofiq ravishda mahalliy byudjetlar daromad bazalarining barqarorligini ta'minlashda quyidagilardan tartibga soluvchi daromadlar sifatida foydalanilayotganligini qayd etib o'tishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek [1], "Davlat byudjeti daromadlarining katta qismini joylarga berish, mahalliy byudjetlarni mustahkamlash zarur. Bu esa mintaqalar mustaqilligini oshirish, ularning tashabbuskorligini, byudjetning ijrosidan manfaatdorligini va bu boradagi ma'suliyatini oshirish imkonini beradi. Bundan tashqari, bu narsa mahalliy byudjetlarga tushumlarning yangi manbalarini qidirib topishga rag'batlantiradi, joylarda byudjet intizomini mustahkamlaydi" [1].

Mazkur tezisni yoritishda quyidagi ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar shakllantirildi, jumladan:

1. Mahalliy byudjetlarni shakllantirishda, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha loyihalarni amalga oshirishda mahalliy boshqaruv organlarining mustaqilligini ta'minlash, shuningdek, majburiyatlarni moliyalashtirish bo'yicha ma'suliyatni hududlar imkoniyatini hisobga olgan holda 100 foizigacha o'z zimmasida qoldirish. O'z xarajatlarini daromadlari moliyalashtirish imkoniga ega hududlarga to'laligicha mustaqilliq berish, yani yuqori byudjetdan har qanday transfert va ajratmalar ajratish amaliyotini bekor qilish, hududlar amalga oshirishi kerak bo'lgan majburiyatlarni qat'iy belgilash, Respublika byudjetiga tegishli qismini qat'iy ajratish, hududlar majburiyatlarini to'laligicha o'ziga yuklash.

2. Xududlar daromadlarini oshirish borasida nafaqat soliqlar va tushumlar, shu bilan birgalikda xorijiy mamlakatlar tajribasida mavjud boshqa amaliyotlarni ham joriy etish maqsadga muvofiqdir. Masalan, O'zbekistonda mahalliy davlat boshqaruvi organlariga qimmatli qog'ozlar emissiyasini amalga oshirishga yoki mahalliy hududlar doirasida qarz mablag'larini jalb qilish amaliyotini joriy etish lozimdir, ya'ni mahalliy boshqaruv organlarini qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchisiga aylantirishdir.

3. Mahalliy byudjet xarajatlarini rejalashtirishda hududlarning tabiiy va iqtisodiy salohiyatini hisobga olgan holda amalga oshirish, tasdiqlangan xarajatlarni bajarilishi ustidan nazoratda Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlari va keng jamoatchilikning ishtirokini ta'minlash ularning samaradorligida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ijro samaradorligi ustidan deputatlik kengashlari va keng jamoatchilikning aloqadorligini va xabardorligini ta'minlash. Bu borada yana bir muhim jihat mahalliy hokimiyat organlari va boshqaruv organlari faoliyatlarini va ularga tegishli huquqiy normalarni qaytadan o'rganish, ularning byudjet sohasidagi vakolatlarini kengaytirish masalalariga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

4. Xududlar daromadlarini oshirish borasida nafaqat soliqlar va tushumlar, shu bilan birgalikda xorijiy mamlakatlar tajribasida mavjud boshqa amaliyotlarni ham joriy etish maqsadga muvofiqdir. Masalan, O'zbekistonda mahalliy davlat boshqaruvi organlariga qimmatli qog'ozlar emissiyasi qilishga yoki mahalliy hududlar doirasida qarz mablag'larini jalb qilish amaliyotini joriy etish lozimdir, ya'ni mahalliy boshqaruv organlarini qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchisiga aylantirishdir.

5. Xududiy moliyaviy siyosatni amalga oshirishda xorij tajribasi amaliyotga keng masshtabda qo'llash va joriy etish xususan, Germaniyaning hududiy moliyaviy siyosat sohasidagi tajribasini qo'llash O'zbekiston uchun ahamiyatli bo'lishi mumkin, chunki har ikkala mamlakatda markazlashuv darajasi etarli darajada yuqorib bo'lib, boshqacha aytganda, byudjet mablag'larini hududlararo qayta

taqsimlash ko'lamini katta hamda mamlakat va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida markaziy davlat hokimiyati muhim rol o'ynaydi.

6. Byudjet mablag'laridan foydalanuvchilarning ushbu mablag'lardan samarali va oqilona foydalanishda byudjet tashkilotlarining rahbarlari va moliya-iqtisod bo'limi hodimlariga alohida shaxsiy javobgarlikni yuklovchi huquqiy normalar tizimini yaratish ularning samaradorgini oshirilishiga xizmat qiladi. Hozirda Davlatimiz rahbari tomonidan talab qilinayotgan har bir rahbar xodimning shaxsiy javobgarligini oshirish masalalarida shu jihatga ham alohida e'tibor qaratilsa maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.– 104b.

2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. - 488 b.

3. Malikov TS. Moliya. O'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya. 2018.

4. Malikov TS, Moliya HN. umumdavlat moliyasi./O'quv qo'llanma. Toshkent:"Iqtisod-moliya. 2009;556.

5. Маликов Т., Хайдаров Н. Бюджет даромадлари ва харажатлари. Ўқув қўлланма. – Тошкент, "Иқтисод-молия", 2007.

6. Жуманиязов И. Т. Республика ва маҳаллий бюджет даромадлари барқарорлигини таъминлаш масалалари //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – Т. 35. – №. 4. – С. 109-120.

7. Qobulov X. A. et al. Mahalliy byudjetlar moliyaviy barorligini ta'minlash yo'llari //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1123-1128.